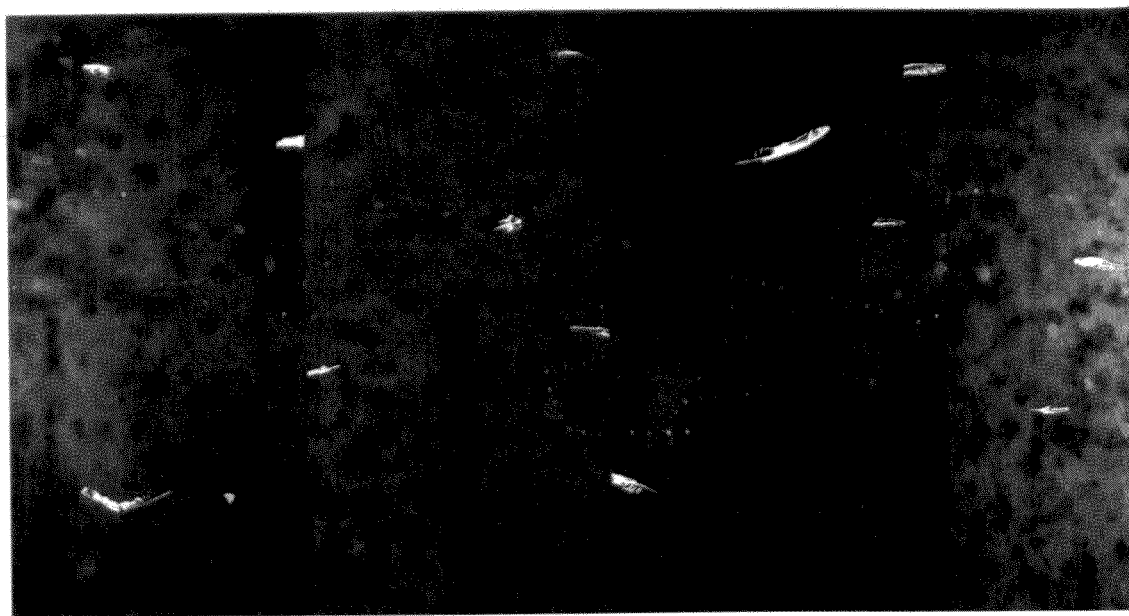

Χαράλαμπος Κατσατσίδης, «Ικαρος», 1995

Ο Μαρξισμός και η Θεολογία της Απελευθέρωσης

Η Θεολογία της Απελευθέρωσης είναι κατ' αρχήν ένα σύνολο γραπτών που παρήχθησαν από το 1971 από προσωπικότητες όπως ο Gustavo Gutierrez (Περού), οι Ruben Alves, Hugo Assman, Carlos Mesters, Leonardo και Clodovis Boff (Βραζιλία), Jon Sobrino, Ignacio Ellacuria (Ελ Σαλβαντόρ), Segundo Galilea, Ronaldo Munoz (Χιλή), Pablo Richard (Χιλή, Κόστα Ρίκα), José Miguel Bonino, Juan Carlos Scannone (Αργεντινή), Enrique Dussel (Αργεντινή, Μεξικό), Juan-Luis Segundo (Ουρουγουάη), για να μείνουμε μόνο σε κάποιους από τους πιο γνωστούς.

Ωστόσο, αυτό το corpus γραπτών αποτελεί την έκφραση ενός πελώριου κοινωνικού κινήματος, που εμφανίστηκε στην αρχή της δεκαετίας του 1960 – πολύ πριν τα νέα θεολογικά βιβλία. Το κίνημα αυτό περιελάμβανε σημαντικούς τομείς της εκκλησίας –ιερείς, χριστιανική φοιτητική νεολαία, χριστιανούς νέους εργάτες–, ποιμαντικές επιτροπές λαϊκής βάσης –ποιμαντικές επιτροπές εργατών, αγροτών, πόλης– και τις εκκλησιαστικές κοινότητες βάσης. Χωρίς την πρακτική του κοινωνικού αυτού κινήματος –το οποίο θα μπορούσαμε να ονομάσουμε *χριστιανισμό της απελευθέρωσης*–, δεν μπορούμε να κατανοήσουμε ορισμένα σημαντικά κοινωνικά και ιστορικά φαινόμενα της Λατινικής Αμερικής των τελευταίων 30 ετών, όπως η άνοδος της επανάστασης στην Κεντρική Αμερική –Νικαράγουα, Ελ Σαλβαντόρ– ή η ανάδυση ενός νέου εργατικού και αγροτικού κινήματος στη Βραζιλία (το κόμμα των εργαζομένων, το κίνημα των αγροτών χωρίς γη, κ.λπ.) (πρβλ. Löwy 1998).

Η ανακάλυψη του μαρξισμού από τους προοδευτικούς χριστιανούς και τη Θεολογία της Απελευθέρωσης δεν ήταν μια καθαρά διανοητική ή πανεπιστημιακή διαδικασία. Το σημείο εκκίνησής της ήταν ένα αδιαμφισβήτητο κοινωνικό γεγονός, μια μαζική και άγρια πραγματικότητα της Λατινικής Αμερικής: η φτώχεια. Ένας μεγάλος αριθμός πιστών επέλεξε το μαρξισμό, γιατί η θεωρία αυτή φαινόταν να προσφέρει την πιο συστηματική, συνεκτική και σφαιρική εξήγηση των αιτιών αυτής της φτώχειας και γιατί ήταν η μόνη αρκούντως ριζοσπαστική πρόταση για την κατάργησή της. Προκειμένου να αγωνιστούμε αποτελεσματικά κατά της φτώχειας, θα πρέπει να κατανοήσουμε τις αιτίες της. Όπως είχε πει ο βραζιλιάνος καρδινάλιος dom Helder Câmara, «Όσο καιρό ζητούσα από τους ανθρώπους να βοηθούν τους φτωχούς, με αποκαλούσαν άγιο. Όταν όμως έθεσα το ερώτημα: γιατί υπάρχει τόση φτώχεια; με αντιμετώπισαν ως κομμουνιστή...»

Δεν είναι εύκολο να παρουσιάσουμε μια συνολική άποψη της θέσης της Θεολογίας της

Απελευθέρωσης σε σχέση με το μαρξισμό. Από τη μια μεριά, συναντάμε εδώ μια πολύ μεγάλη ποικιλία στάσεων –που εκτείνονται από την επιφυλακτική χρήση κάποιων στοιχείων μέχρι την ολοκληρωτική σύνθεση (για παράδειγμα, στην περίπτωση του ρεύματος «Χριστιανοί για το Σοσιαλισμό»)–, από την άλλη, μετά από κάποιες κριτικές της Ρώμης, αλλά και τις εξελίξεις στην Ανατολική Ευρώπη μετά το 1989, παρατηρήθηκε μια ορισμένη διαφοροποίηση μεταξύ της πιο ριζοσπαστικής θέσης των ετών 1968-1980 και των σημερινών, πιο επιφυλακτικών θέσεων... Είμαστε όμως σε θέση, ξεκινώντας από τα κείμενα των πιο αντιπροσωπευτικών θεολόγων και ορισμένα επισκοπικά έγγραφα, να προσδιορίσουμε ορισμένα κοινά σημεία αναφοράς (πρβλ. Enrique Dussel 1982, Guy Petitdemange 1985).

Ορισμένοι λατινοαμερικάνοι θεολόγοι (επηρεασμένοι από τον Αλτουσέρ) αναφέρονται στο μαρξισμό απλώς ως μια (ή *την*) *κοινωνική επιστήμη*, που τη χρησιμοποιούμε, με καθαρά εργαλειακό τρόπο, προκειμένου να γνωρίσουμε καλύτερα τη λατινοαμερικανική πραγματικότητα. Ένας τέτοιος ορισμός είναι ταυτόχρονα υπερβολικά ευρύς, αλλά και υπερβολικά στενός. Υπερβολικά ευρύς, γιατί ο μαρξισμός δεν είναι η μόνη κοινωνική επιστήμη. Υπερβολικά στενός, γιατί ο μαρξισμός δεν είναι μόνο μια επιστήμη: στηρίζεται σε μια πρακτική εκδοχή που στοχεύει όχι μόνο να γνωρίσει, αλλά και να μετασχηματίσει τον κόσμο.

Στην πραγματικότητα, το ενδιαφέρον –πολλοί μάλιστα κάνουν λόγο για «γοητεία»– που εκδηλώνουν οι θεολόγοι της απελευθέρωσης για το μαρξισμό είναι ευρύτερο και βαθύτερο απ' όσο θα άφηνε να εννοηθεί ο δανεισμός κάποιων εννοιών για επιστημονικούς σκοπούς. Αφορά επίσης τις *αξίες* του μαρξισμού, τις ηθικο-πολιτικές του εκδοχές και την από μέρους του προκαταβολή μιας μελλοντικής *ουτοπίας*. Πράγματι, ο Gustavo Gutiérrez μας προσφέρει τις πιο διεισδυτικές οπτικές, υπογραμμίζοντας ότι ο μαρξισμός δεν αρκείται στο να προτείνει μια επιστημονική ανάλυση, αλλά προχωρά και σ' ένα ουτοπικό όραμα της κοινωνικής αλλαγής. Ο Gutiérrez ασκεί κριτική στην επιστημονιστική οπτική ενός Αλτουσέρ, «που μας εμποδίζει να δούμε τη βαθιά ενότητα του έργου του Μαρξ και, κατά συνέπεια, να κατανοήσουμε όπως πρέπει την ικανότητά του να εμπνέει μια ριζοσπαστική και διαρκή επαναστατική πράξη» (Gutiérrez 1972: 244)¹.

Ποιες είναι οι μαρξιστικές πηγές από τις οποίες εμπνέονται οι θεολόγοι της απελευθέρωσης; Η γνώση τους των γραπτών του Μαρξ παρουσιάζει έντονες διαφοροποιήσεις. Αναμφίβολα, αυτός που έδωσε τη μεγαλύτερη ώθηση στη μελέτη του έργου του Μαρξ, για το οποίο δημοσίευσε μια σειρά συγγραμμάτων εντυπωσιακής πολυμάθειας και πρωτοτυπίας, ήταν ο Dussel (Dussel 1985, 1988, 1990). Ωστόσο, άμεσες αναφορές στον Μαρξ συναντάμε επίσης στο έργο των Gutiérrez, Hugo Assmann, των αδελφών Boff και πολλών άλλων.

Αντίθετα, οι θεολόγοι της απελευθέρωσης εκδηλώνουν μικρό ενδιαφέρον για το μαρξισμό των μαρξιστικών εγχειριδίων του "Diamat" [του διαλεκτικού υλισμού (σ.τ.Μ.)], αλλά και το μαρξισμό των λατινοαμερικανικών κομμουνιστικών κομμάτων. Αυτός που τους προσελκύει είναι μάλλον ο «δυτικός μαρξισμός» – που σε κάποιες περιπτώσεις αναφέρεται στα γραπτά τους ως «νεο-μαρξισμός». Στη *Θεολογία της Απελευθέρωσης* - οι Προοπτικές, το μεγάλο αυτό εναρκτήριο έργο του Gustavo Gutiérrez (1971), ο μαρξιστής συγγραφέας με τις περισσότερες παραπομπές είναι ο Ernst Bloch. Στο ίδιο αυτό έργο συναντάμε αναφορές στους Αλτουσέρ, Μαρκουίξε, Λούκατς, Γκράμσι, Ανρί Λεφένμπρ, Λισιέν Γκολντμάν και Ερνέστ Μαντέλ².

Ωστόσο, αυτές οι ευρωπαϊκές αναφορές είναι λιγότερο σημαντικές από τα λατινοαμερικανικά σημεία αναφοράς: τον περουβιανό στοχαστή Jose Carlos Mariátegui, που παρήγαγε ένα πρωτότυπο μαρξισμό, ινδο-αμερικανικής έμπνευσης, την κουβανέζικη επανάσταση, που απετέλεσε μια κρίσιμη καμπή στην ιστορία της Λατινικής Αμερικής και, τέλος, τη θεωρία της εξάρτησης, την κριτική του εξαρτημένου καπιταλισμού, που ανέπτυξαν οι Fernando Henrique Cardoso, André Gunder Frank, Theotonio dos Santos και Anibal Quijano (και οι οποίοι αναφέρονται επανειλημμένα στο έργο του Gutiérrez)¹.

Οι θεολόγοι της απελευθέρωσης –όπως και οι «χριστιανοί της απελευθέρωσης», με την ευρύτερη έννοια– δεν περιορίζονται στη χρήση των υπαρκτών μαρξιστικών πηγών. Προχωρούν σε καινοτομίες και αναδιατυπώνουν, στο φως της θρησκευτικής τους κουλτούρας, αλλά και της κοινωνικής τους εμπειρίας, ορισμένα θεμελιώδη θέματα του μαρξισμού. Με την έννοια αυτή μπορούμε να τους θεωρήσουμε ως «νεο-μαρξιστές», δηλ. ως νεωτεριστές που προσφέρουν στη μαρξιστική σκέψη μια νέα χροιά, ανέκδοτες προοπτικές και πρωτότυπες συνεισφορές.

Ένα χτυπητό παράδειγμα είναι το ότι δίπλα στους κλασικούς όρους των εργαζομένων ή των προλεταρίων χρησιμοποιούν την έννοια του «φτωχού».

Η φροντίδα των φτωχών αποτελεί μια χιλιετή παράδοση της εκκλησίας, που ανάγεται στις ευαγγελικές πηγές του χριστιανισμού. Οι λατινοαμερικάνοι θεολόγοι τοποθετούνται στη συνέχεια αυτής της παράδοσης, που τους χρησιμεύει ως συνεχής αναφορά και έμπνευση. Βρίσκονται όμως σε βαθιά ρήξη με το παρελθόν σε ένα κεφαλαιώδες σημείο: κατ' αυτούς, οι φτωχοί δεν αποτελούν ουσιαστικά αντικείμενο φιλανθρωπίας, αλλά υποκείμενα της δικής τους απελευθέρωσης. Η βοήθεια ή η πατερναλιστική υποστήριξη παραχωρούν τη θέση τους σε μια στάση αλληλεγγύης με τον αγώνα των φτωχών για την αυτο-χειραφέτησή τους. Μ' αυτό ακριβώς τον τρόπο υλοποιείται η ζεύξη με την πραγματικά θεμελιώδη αρχή του μαρξισμού, ότι δηλ. «η χειραφέτηση των εργαζομένων θα είναι έργο των ίδιων των εργαζομένων». Η αλλαγή αυτή είναι ίσως η σπουδαιότερη πολιτική καινοτομία και η πιο πλούσια σε συνέπειες απ' όσες επέφεραν οι θεολόγοι της απελευθέρωσης σε σχέση με το κοινωνικό δόγμα της εκκλησίας. Η αλλαγή αυτή θα έχει επίσης τις μεγαλύτερες συνέπειες στον τομέα της κοινωνικής πρακτικής.

Ασφαλώς, ορισμένοι μαρξιστές θα ασκήσουν κριτική σ' αυτό τον τρόπο υποκατάστασης της «μαρξιστικής» έννοιας του προλεταριάτου από μια νεφελώδη, συναισθηματική και ακαθόριστη κατηγορία (τους «φτωχούς»). Στην πραγματικότητα, ο όρος αυτός αντιστοιχεί στη λατινοαμερικανική κατάσταση, όπου συναντάμε, τόσο στις πόλεις όσο και στην ύπαιθρο, μια τεράστια μάζα φτωχών –ανέργους, ημι-ανέργους, εποχιακούς, πλανόδιους πωλητές, περιθωριακούς, εκπορνευόμενους κ.λπ.–, που στο σύνολό τους είναι αποκλεισμένοι από το «επίσημο» παραγωγικό σύστημα. Οι χριστιανοί μαρξιστές συνδικαλιστές του Σαλβαδόρ επινόησαν έναν όρο που συνδέει όλες τις συνιστώσες του καταπιεσμένου και υποκειμένου σε εκμετάλλευση πληθυσμού: το *pauvretrariado*. Πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι η πλειοψηφία αυτών των φτωχών –όπως άλλωστε η πλειοψηφία των μελών των εκκλησιαστικών κοινοτήτων βάσης– είναι γυναίκες.

Μια άλλη, χαρακτηριστική πλευρά της Θεολογίας της Απελευθέρωσης είναι η ηθική κριτική του καπιταλισμού. Ο χριστιανισμός της απελευθέρωσης, η έμπνευση του οποίου εί-

ναι κατ' αρχήν θρησκευτική και ηθική, εκδηλώνει έναν αντικαπιταλισμό πολύ πιο ριζοσπαστικό, αδιάλλακτο και κατηγορηματικό –εφόσον είναι φορτισμένος με μια ηθική αποστροφή– που δεν χαρακτηρίζει τα κομμουνιστικά κόμματα της Ευρώπης –που προέρχονται από το σταλινικό καλούπι–, τα οποία συνεχίζουν να πιστεύουν στις προοδευτικές αρετές της βιομηχανικής αστικής τάξης και τον ιστορικό «αντι-φεουδαρχικό» ρόλο της (καπιταλιστικής) βιομηχανικής ανάπτυξης. Ένα παράδειγμα αρκεί για να διαφωτίσει αυτό το παράδοξο. Το βραζιλιάνικο κομμουνιστικό κόμμα εξηγούσε στις αποφάσεις του του Συνεδρίου του (1967) ότι «η κοινωνικοποίηση των μέσων παραγωγής δεν αντιστοιχεί στο παρόν επίπεδο της αντίφασης μεταξύ παραγωγικών δυνάμεων και σχέσεων παραγωγής» – με άλλα λόγια, ο βιομηχανικός καπιταλισμός θα πρέπει να αναπτύξει αρχικά την οικονομία και να εκσυγχρονίσει τη χώρα, πριν ακόμα τεθεί θέμα σοσιαλισμού. Από την άλλη πλευρά, οι επίσκοποι και ανώτεροι κληρικοί της κεντρο-δυτικής περιοχής της Βραζιλίας δημοσίευσαν το 1973 ένα έγγραφο με τίτλο *Η κραυγή της Εκκλησίας*, το συμπέρασμα του οποίου ήταν το ακόλουθο:

«Πρέπει να νικήσουμε τον καπιταλισμό: Πρόκειται για το μεγαλύτερο κακό, τη συσσωρευμένη αμαρτία, τη σαπισμένη ρίζα, που παράγει όλα τα φρούτα που γνωρίζουμε τόσο καλά: τη φτώχεια, την πείνα, την αρρώστια, το θάνατο. Για το σκοπό αυτό, θα πρέπει να καταργηθεί η ατομική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής (εργοστάσια, γη, εμπόριο, τράπεζες)» (Obispos Latinoamericanos 1978: 71).

Όπως βλέπουμε από το έγγραφο αυτό –αλλά και από πολλά άλλα που προέρχονται από το χριστιανο-απελευθερωτικό ρεύμα–, η αλληλεγγύη προς τους φτωχούς οδηγεί στην καταδίκη του καπιταλισμού και αυτή στο σοσιαλιστικό όραμα.

Οι χριστιανοί σοσιαλιστές, χάρη στον ηθικό ριζοσπαστισμό του αντικαπιταλισμού τους, αποδείχθηκαν συχνά πιο ευαίσθητοι στις κοινωνικές καταστροφές που προκλήθηκαν από την «υπαρκτή νεωτερικότητα» της Λατινικής Αμερικής και τη λογική της «ανάπτυξης της υπανάπτυξης» (για να χρησιμοποιήσουμε την πασίγνωστη έκφραση του Andre Gunter Frank), απ' ό,τι πολλοί μαρξιστές εγκλωβισμένοι στα δεσμά μιας καθαρά οικονομικής «αναπτυξιστικής» λογικής. Για παράδειγμα, ο Otavio Guilherme Velho άσκησε δριμεία κριτική κατά της προοδευτικής βραζιλιάνικης εκκλησίας για το ότι «θεώρησε τον καπιταλισμό ως ένα απόλυτο κακό» και για το ότι αντιτάχθηκε στον καπιταλιστικό μετασχηματισμό της αγροτικής οικονομίας, που είναι φορέας προόδου, στο όνομα κάποιων προ-καπιταλιστικών παραδόσεων και ιδεολογιών της αγροτιάς (Otavio Guilherme Velho 1982: 125-6).

Από το τέλος της δεκαετίας του 1970, ένα άλλο θέμα θα διαδραματίσει έναν αυξανόμενο ρόλο στο μαρξιστικό προβληματισμό κάποιων χριστιανών διανοητών: η εκλεκτική συγγένεια μεταξύ της *βιβλικής μάχης εναντίον των ειδώλων και της μαρξιστικής κριτικής του φετιχισμού του εμπορεύματος*. Η συνάρθρωση των δύο αυτών στοιχείων στην ιδεολογία της απελευθέρωσης διευκολύνθηκε σε μεγάλο βαθμό από το γεγονός ότι ο Μαρξ χρησιμοποίησε συχνά για την κριτική του καπιταλισμού βιβλικές εικόνες και έννοιες.

Ο Βάαλ, ο χρυσός μόσχος, ο Μαμμωνάς, ο Μολώχ είναι μόνο μερικές από αυτές τις «θεολογικές μεταφορές», μια γενναιόδωρη χρήση των οποίων κάνει ο Μαρξ στο *Κεφάλαιο* αλλά και σε άλλα οικονομικά κείμενα, προκειμένου να καταγγείλει, σ' ένα γλωσσικό ιδίωμα εμπνευσμένο άμεσα από τις προφητείες της Παλαιάς Διαθήκης, το πνεύμα του καπιτα-

λισμού ως ειδωλολατρία του χρήματος, του εμπορεύματος, του κέρδους, της αγοράς ή του ίδιου του κεφαλαίου. Το χρηματιστήριο χαρακτηρίζεται συχνά ως ο «ναός του Βάαλ» ή του «Μαμμωνά». Η σημαντικότερη έννοια της μαρξικής κριτικής του καπιταλισμού, ο φετιχισμός, αποτελεί επίσης μια «θεολογική μεταφορά», που αναφέρεται στην ειδωλολατρία.

Όλες αυτές οι «θεολογικο-μεταφορικές» στιγμές –και πολλές άλλες παρόμοιες– της μαρξικής κριτικής του καπιταλισμού είναι γνωστές σε πολλούς θεολόγους της απελευθέρωσης, που δεν διστάζουν να αναφερθούν σ' αυτές στα γραπτά τους. Μια λεπτομερή ανάλυση αυτών των μεταφορών θα βρούμε στο βιβλίο του Émile Dussel του 1993, μια σε βάθος φιλοσοφική μελέτη της μαρξικής θεωρίας του φετιχισμού από την οπτική του χριστιανισμού της απελευθέρωσης.

Η κριτική του συστήματος της υπαρκτής οικονομικής και κοινωνικής κυριαρχίας στη Λατινική Αμερική ως μορφής ειδωλολατρίας θα σκιαγραφηθεί για πρώτη φορά σε μια συλλογή κειμένων του *Departamento Ecumenico de Investigaciones* (D.E.I.) του San Jose της Κόστα Ρίκα, που δημοσιεύθηκε με τον τίτλο *Η μάχη των θεών. Τα είδωλα της καταπίεσης και η αναζήτηση του απελευθερωτή θεού*, που γνώρισε μια αξιοσημείωτη απήχηση: η συλλογή αυτή, που δημοσιεύθηκε το 1980, μεταφράστηκε σε επτά γλώσσες. Πρόκειται για μια αποφασιστική ρήξη με τη συντηρητική και οπισθοδρομική παράδοση της εκκλησίας, που παρουσίαζε επί αιώνες τον «αθεϊσμό» –τη σύγχρονη μορφή του οποίου αποτελούσε ο μαρξισμός– ως το μέγιστο εχθρό του χριστιανισμού:

«Το κεντρικό ζήτημα σήμερα στη Λατινική Αμερική δεν είναι το ζήτημα του αθεϊσμού, το οντολογικό ερώτημα της ύπαρξης ή της μη ύπαρξης θεού [...]. Το κεντρικό ζήτημα είναι η ειδωλολατρία, η λατρεία των πλαστών θεών του συστήματος κυριαρχίας [...]. Κάθε σύστημα κυριαρχίας χαρακτηρίζεται ακριβώς απ' αυτό, ότι δημιουργεί τους θεούς και τα είδωλα που καθαγιαίνουν την καταπίεση και την εχθρότητα στη ζωή. [...] Η αναζήτηση του πραγματικού θεού σ' αυτή τη μάχη θεών μας οδηγεί σε μια οπτική της πραγματικότητας που κατευθύνεται κατά της ειδωλολατρίας, απορρίπτοντας τις πλαστές θεότητες, τα θανατηφόρα φετίχ και τα θρησκευτικά τους όπλα του θανάτου. Η πίστη στον απελευθερωτή θεό, αυτόν που αποκαλύπτει το πρόσωπό του και το μυστικό του στον αγώνα των φτωχών κατά της καταπίεσης, ολοκληρώνεται υποχρεωτικά με την άρνηση των πλαστών θεοτήτων [...] Η πίστη στρέφεται κατά της ειδωλολατρίας» (*La lucha de los dioses* 1980: 9).

Η προβληματική αυτή θα αποτελέσει αντικείμενο μιας καινοτόμου και σε βάθος ανάλυσης στο ενδιαφέρον κοινό βιβλίο των Hugo Assmann και Franz Hinkelammert, *Η Ιδεολογία της αγοράς. Δοκίμιο για την Οικονομία και τη Θεολογία* (1989). Η σημαντική αυτή συμβολή είναι η πρώτη στην ιστορία της Θεολογίας της Απελευθέρωσης που είναι ρητά αφιερωμένη στη μάχη κατά του καπιταλιστικού συστήματος, το οποίο ορίζεται ως ειδωλολατρία. Το κοινωνικό δόγμα των εκκλησιών τις περισσότερες φορές είχε ασκήσει απλώς μια ηθική κριτική της «φιλελεύθερης» (δηλ. της καπιταλιστικής) οικονομίας. Ωστόσο, τονίζει ο Hugo Assmann, απαιτείται μια καθαρά θεολογική κριτική, που αποκαλύπτει τον καπιταλισμό ως πλαστή θρησκεία. Σε τι συνίσταται η ουσία της ειδωλολατρίας της αγοράς; Σύμφωνα με τον Hugo Assmann, η καπιταλιστική «οικονομική θρησκεία» εκδηλώνεται ακριβώς στη σιωπηρή θεολογία του ίδιου του οικονομικού παραδείγματος και στην καθημερινή φετιχιστική λατρευτική πρακτική. Οι κυριολεκτικές θρησκευτικές έννοιες που συναντάμε στη βί-

βλιογραφία του χριστιανισμού της αγοράς –για παράδειγμα, στους λόγους του Ρόναλντ Ρέιγκαν, στα γραπτά των νεο-συντηρητικών θρησκευτικών ρευμάτων ή στα έργα των «θεολόγων της επιχείρησης» όπως ο Michael Novack– έχουν απλώς μια συμπληρωματική λειτουργία. Η θεολογία της αγοράς, από τον Μάλθους μέχρι το τελευταίο έγγραφο της Παγκόσμιας Τράπεζας, είναι μια θεολογία άγρια θυσιαστική: απαιτεί από τους φτωχούς να προσφέρουν τη ζωή τους στο βωμό των οικονομικών ειδώλων.

Ο Franz Hinkelammert, από την πλευρά του, αναλύει τη νέα θεολογία της Αμερικανικής Αυτοκρατορίας των δεκαετιών του 1970 και του 1980, μιας θεολογίας έντονα διατοπισμένης από ένα θρησκευτικό φρονταμενταλισμό. Θεός της είναι η «ενατενισμένη προσωποποίηση των νόμων της αγοράς» και η λατρεία της υποκαθιστά τη συμπάθεια με τη θυσία. Η θεοποίηση της αγοράς δημιουργεί ένα θεό του χρήματος, η ιερή λατρεία του οποίου είναι εγγεγραμμένη σε κάθε χαρτονόμισμα δολαρίου: *In God we trust* (H. Assmann, F. Hinkelammert 1989: 105, 254, 321).

Οι έρευνες του DEI της Κόστα Ρίκα επηρέασαν τους κοινωνικά στρατευμένους χριστιανούς και ενέπνευσαν μια νέα γενιά θεολόγων της απελευθέρωσης. Για παράδειγμα, το νεαρό βραζιλιάνο (χορεατικής καταγωγής) θεολόγο Jung Mo Sung, ο οποίος, στο βιβλίο του *Η ειδωλολατρία του κεφαλαίου και ο θάνατος των φτωχών* (1989), αναπτύσσει μια διεσδυτική ηθικο-θρησκευτική κριτική του διεθνούς καπιταλιστικού συστήματος, οι θεσμοί του οποίου, όπως το ΔΝΤ και η Παγκόσμια Τράπεζα, καταδικάζουν με την αδυσώπητη λογική του εξωτερικού χρέους εκατομμύρια φτωχών του Τρίτου Κόσμου στο να θυσιάσουν τη ζωή τους στο βωμό του θεού «Παγκόσμια Αγορά». Εννοείται, όπως υπογραμμίζει ο Sung στο τελευταίο βιβλίο του, *Θεολογία και Οικονομία* (1995), δεν πρόκειται εδώ, όπως στην ειδωλολατρία της αρχαιότητας, για έναν ορατό βωμό, αλλά για ένα σύστημα που απαιτεί θυσίες στο όνομα των «αντικειμενικών», «επιστημονικών», ασεβών, προφανώς μη θρησκευτικών καταναγκασμών.

Ποια είναι λοιπόν τα κοινά σημεία μεταξύ του κριτικού μαρξισμού και του μαρξισμού του χριστιανισμού της απελευθέρωσης εναντίον της ειδωλολατρίας της αγοράς; Κατά τη γνώμη μου, δεν μπορούμε να εντοπίσουμε ούτε αθεϊσμό στο χριστιανισμό (όπως πίστευε ο Ernst Bloch) ούτε κάποια σιωπηρή θεολογία στο έργο του Μαρξ, όπως προτείνει ο λαμπρός θεολόγος και μαρξολόγος Enrique Dussel (Enrique Dussel 1982: 153). Οι θεολογικές μεταφορές –όπως η έννοια του «φетиχισμού»– χρησιμοποιούνται από τον Μαρξ ως εργαλεία μιας επιστημονικής ανάλυσης, ενώ στο χριστιανισμό της απελευθέρωσης αποκτούν μια σημασία καθαρά θρησκευτική. Το κοινό στοιχείο των δύο είναι η ηθική, η προφητική εξέγερση, η ουμανιστική αγανάκτηση κατά της ειδωλολατρίας της αγοράς και –κάτι που είναι ακόμα σημαντικότερο– η αλληλεγγύη με τα θύματά της.

Η κριτική της φετιχιστικής λατρείας του εμπορεύματος αποτέλεσε για τον Μαρξ κριτική της καπιταλιστικής αλλοτρίωσης, από την άποψη του προλεταριάτου και των υποκείμενων σε εκμετάλλευση αλλά και επαναστατικών τάξεων. Για τη Θεολογία της Απελευθέρωσης, πρόκειται για τη σύγκρουση μεταξύ του πραγματικού Θεού της Ζωής και των ψευδών ειδώλων του θανάτου. Ωστόσο, και οι δύο παίρνουν θέση υπέρ της ζωντανής εργασίας και εναντίον της πραγματοποίησης, υπέρ της ζωής των φτωχών και των καταπιεσμένων και εναντίον της αλλοτριωμένης εξουσίας των νεκρών πραγμάτων. Και, κυρίως, οι μη θρήσκοι

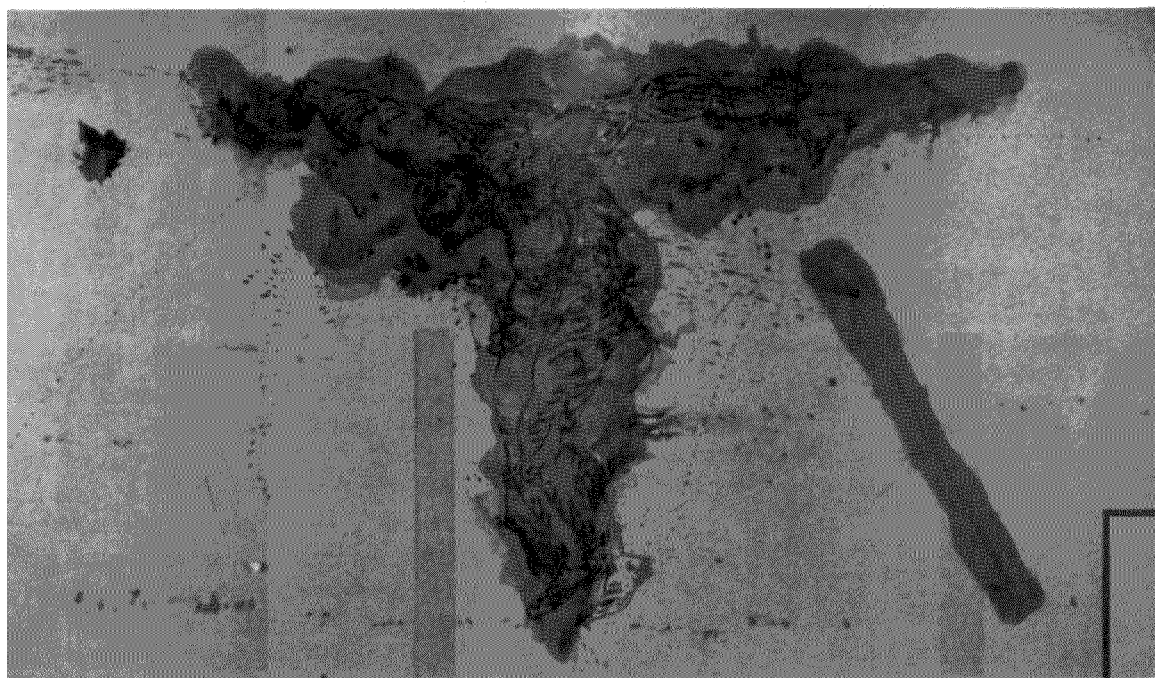
μαρξιστές και στρατευμένοι μαρξιστές στοιχηματίζουν υπέρ της κοινωνικής αυτο-χειραφέτησης των θυμάτων της εκμετάλλευσης.

Βιβλιογραφία

- H. Assmann, F. Hinkelammert (1989), *A Idololatria do Mercado. Ensaio sobre Economia e Teologia*, S. Paulo: Vozes.
- Ernst Bloch (1978), *L'athéisme dans le Christianisme*, Paris: Gallimard.
- Luigi Bordini (1985), *O marxismo e a teologia da libertação*, Rio de Janeiro: Editora Dois Pontos.
- Enrique Dussel (1982), "Encuentro de cristianos y marxistas en America Latina", *Cristianismo y sociedad*, Santo Domingo, no 74.
- Enrique Dussel (1985), *La produccion teorica de Marx. Un comentario a los Grundrisse*, Mexico: Siglo XXI.
- Enrique Dussel (1988), *Hacia un Marx definitivo. Un comentario de los Manuscritos del 61-63*, Mexico: Siglo XXI.
- Enrique Dussel (1990), *El ultimo Marx (1863-1882) y la liberacion latinoamericana (1990)*, Mexico: Siglo XXI.
- Enrique Dussel (1993), *Las metáforas teológicas de Marx*, Estella: Verbo Divino.
- La lucha de los dioses (1980), *Los idolos de la opresion y la busqueda del Dios liberador*, DEI, S. Jose de Costa Rica.
- Guy Petitdemange (1985), "Théologie(s) de libération et marxisme(s)", σε "Pourquoi la theologie de la libération", παράρτημα στο τεύχος 307 των *Cahiers de l' Actualité religieuse et sociale*, Paris.
- Gustavo Gutiérrez (1985), "Théologie et sciences Sociales", σε *Théologies de la Liberation, documents et débats*, Paris: Editions du Cerf.
- Samuel Silva Gotay (1985), *O pensamento cristão revolucionario na América Latina et no Caribe, 1969-73*, S. Paulo: Edições Paulinas.
- Los obispos Latinoamericanos entre Medellin y Puebla (1978), *UCA (Universidad Centroamericana)*, San Salvador.
- Jung Mo Sung (1989), *A idolatria do capital e a morte dos pobres*, S. Paulo: Edições Paulinas.
- Jung Mo Sung (1995), *Teologia e Economia*, Petropolis: Voses.
- Otávio Guilherme Velho (1982), *Sociedade e Agricultura*, Rio: Editora Zahar.

Σημειώσεις

1. Η αλήθεια είναι ότι από το 1984 ο Gutiérrez, μετά από τις κριτικές που του ασκήθηκαν από το Βατικανό, φαίνεται να αναδελτώνεται σε λιγότερο προωθημένες θέσεις, ανάγοντας τη σχέση με το μαρξισμό σε μια συνάντηση της θεολογίας με τις κοινωνικές επιστήμες (πρβλ. Gutiérrez 1985).
2. Ο Samuel Silva Gotay, σ' ένα αξιοπρόσεκτο έργο που αφιέρωσε στον επαναστατικό μαρξισμό της Λατινικής Αμερικής, απαριθμεί τους εξής μαρξιστές συγγραφείς μεταξύ των αναφορών της Θεολογίας της Απελευθέρωσης: Goldmann, Garaudy, Schaff, Kolakowski, Lukács, Gramsci, Lombardo-Radice, Luporini, Sanchez Vasquez, Mandel, Fanon, και το *Monthly Review* (Samuel Silva Gotay 1985).
3. Σχετικά με τη χρήση της θεωρίας της εξάρτησης από τους θεολόγους της απελευθέρωσης, βλ. Luigi Bordini, 1985, κεφ. 6 και Silva Gotay 1985, σσ. 192-7.

Χαράλαμπος Κατσατσίδης, «Σταύρωση», 1992